

Kaupunginhallitus
helsinki.kirjaamo@hel.fi

Tämä on Helsingin kaupungin vammaisneuvoston hyväksymän asiakirjan allekirjoittamaton sähköinen versio.

Viite: HEL 2023-004178

Asia: Vammaisneuvoston lausunto koskien sosiaaliturvakomitean välimietintöä

Vammaisneuvosto kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa Sosiaaliturvakomitean välimietinnöstä. Vammaisneuvosto pitää tärkeänä sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistämistä. Uudistamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden sosiaaliturvaan ja sen ongelmien korjaamiseen.

Sosiaaliturvalainsäädännön uudistamisessa tulee varmistaa, ettei toimintarajoitteisille henkilöille aseteta heidän toimintakykynsä kannalta kohtuuttomia velvoitteita, eikä sosiaaliturvan ja vammaispalvelujen yhteen sovittamisessa synny tilanteita, jossa asiakas jää ilman toimeentuloa tai palveluja.

Uudistuksesta on tehtävä vaikutusarviointi myös vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden näkökulmasta. Vammaisten henkilöiden oikeuksien vaikutusten arviointi on tehtävä kaikessa lainvalmistelussa, jolla on vaikutusta vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden elämään.

Sosiaaliturvalainsäädännön valmistelussa on ollut laaja edustus. Jatkotyöskentelyssä tulee ottaa nykyistä laajemmin ja monipuolisemmin vammaisuuteen ja pitkäaikaissairauteen liittyvät erityiskysymykset. Toimiva sosiaaliturva on elintärkeä vammaisten ja pitkäaikaissairaiden henkilöiden yhdenvertaisuuden ja perusoikeuksien toteutumisen kannalta.

Jaostojen jatkotyöskentelyssä ja eri työryhmien kuulemisissa on kuultava vammaisten ja pitkäaikaissairaiden järjestöjen näkemyksiä. Työelämään ja työ- ja toimintakykyyn liittyviä etuuksia koskevissa asioissa kolmikantainen työryhmä ei ole riittävä, vaan lisäksi on osallistettava potilas- ja vammaisjärjestöjä. Sosiaaliturvaa uudistettaessa on välttämätöntä pitää mielessä YK:n vammaissopimuksen osallistamisvelvoite.

Vammaisneuvosto pyytää lisäksi ottamaan huomioon Helsingin kaupungin lausuntovastauksissa seuraavat asiat vastatessaan lausuntokysymyksiin:

3.2 Mitä muutoksia lainsäädäntöön (erityisesti etuus- ja palvelulainsäädäntö) tulisi tehdä, jotta lainsäädäntö tukisi työ- ja toimintakyvyn ylläpitämistä ja parantamista sekä olemassa olevan työkyvyn hyödyntämistä?

Nykyisessä etuuslainsäädännössä ei huomioida riittävästi asianmukaisen etuuden ja turvatun toimeentulon myönteistä vaikutusta lääkinnällisen kuntoutuksen edistymiseen.

Yksi keskeisimmistä pitkäaikaissairaiden ja vammaisten henkilöiden kohtaamista ongelmista etuusjärjestelmässä on, että osaa huomattavastikaan toimintakykyä alentavista sairauksista ja vammoista ei asianmukaisesti huomioida sairaus- ja työkyvyttömyysetuuksien ratkaisukäytännöissä. Jopa pitkälle toisten ihmisten avun varassa eläviä ihmisiä voidaan väittää työkykyisiksi. Ongelma koskee sairauspäivärahoja, kuntoutustukia ja työkyvyttömyyseläkkeitä. Ongelman lähteenä on osin lakien toimeenpano eli Suomessa vakiintunut nykyinen ratkaisumenettely.

Suomessa voidaan tehdä eriarvoisessa asemassa oleville pitkäaikaissairauksia sairastaville henkilöille sosiaaliturvan hakemukseen hylkäksiä, vaikka hakijalla olisi perusteelliset lääketieteelliset selvitykset ja hänen toimintakykynsä alenemasta olisi myös useiden ammattilaisten laatimia lausuntoja ja selvityksiä ja vaikka hänellä olisi esimerkiksi runsas vammaispalvelujen tarve jopa perusarjesta selviytymiseen. Tätä voidaan pitää syrjintänä sairauden perusteella.

Hylkäyksen saaneen - tosiasiasa työkyvyttömän henkilön - tilanne on kohtuuttoman kuormittava. Hän joutuu heikossa toimintakyvyssä terveydentilaansa nähden väärään juridiseen asemaan. Useimmiten tuolloin vammaisen tai pitkäaikaissairas henkilö joutuu työttömyysturvalle ja laatimaan heikossa toimintakyvyssä tilanteestaan selvityksiä TE-toimistolle ja muille viranomaisille saadakseen välttämättömän toimeentulon. Hänelle voidaan myös asettaa hänen toimintakyvylleen mahdottomia tai hänen terveydentilalleen tai kuntoutumiselleen haitallisia velvoitteita. Taloudellisen tilanteen epävarmuus ja tilanteen kohtuuton kuormitus usein jopa heikentää jo valmiiksi heikkoa terveydentilaa. Tutkimukset osoittavat, kuinka pitkäaikainen voimakas stressi on haitallista terveydelle. Varsinkin, jos meneillään olevat lääkinnällisen kuntoutuksen prosessit kärsivät ja työ- ja toimintakyvyn kohentamiseen ei riitä voimavaroja.

Työttömyysturvalle joutuneen pitkäaikaissairaana tai vammaisen henkilön työkyky vastaa usein työkyvyttömyyseläkeläisen työkykyä (< 40 %), jolloin hänen on turvatonta hyödyntää mahdollista vähäistä työkykyään, kun työttömyysturvalla on joustamaton kokoaikatyön vaatimus. Parempi käytäntö olisi, että henkilö voisi kuntoutustuella tehdä turvallisesti pieniä määriä töitä. Työttömyysturvalla rajallisen työkyvyn hyödyntäminen johtaa selvityspyyntöihin, työttömyysturvan katkaisuun ja esimerkiksi viranomaisen tulkintaan siitä, että vähäinen ansiotulo kertoisi täydestä työkyvystä. Kokoaikatyön vaatimus ja juridinen turvattomuus syrjäyttää tehokkaasti tosiasiasa työkyvyttömän henkilön, jolla on kuitenkin hieman työkykyä tai voimakkaasti vaihteleva työkyky.

3.3 Komitea ehdottaa arvioitavaksi mahdollisuuksia liittää työkykyyn ja työkyvyttömyyteen liittyviin etuuksiin kannustimia ja velvoitteita osallistua palvelutarpeen arviointiin ja yhdessä asiakkaan kanssa sovittaviin palveluihin. Ehdotuksen mukaan palvelujen saatavuus ja saavutettavuus tulee huomioida. Mitä palveluja ehdotetun arvioinnin tulisi koskea?

Kun vammainen henkilö saa pääasiallisen toimeentulonsa työkyvyttömyyseläkkeestä, riippuen vammautumisen ajankohdasta ja syystä, eläkettä maksaa joko vakuutusyhtiö, työeläkeyhtiö tai Kansaneläkelaitos. Eläkettä maksavien tahojen säännöt poikkeavat jossain määrin toisistaan. Sosiaaliturvan lainsäädännössä tulee sovittaa joustavasti eri lähteistä tulevat eläkkeet mahdollisiin työ- tai yrittäjätuloihin, etteivät nämä aseta esteitä työllistymiselle.

Valmistelussa tulee kiinnittää huomiota yhdenvertaiseen kohtelun toteutumiseen määriteltäessä sairauspäivärahojen ja työkyvyttömyyseläkkeen kriteereitä. Työkyvyttömyyseläkkeiden ja kuntoutustuen hylkäykset ovat kasvaneet. Hakijoita tulisi kohdella yhdenvertaisesti vammasta tai sairaudesta riippumatta, ja päätökriteereiden tulee olla avoimet ja asiakkaiden arvioitavissa. Etuuksien hakuprosessia tulee selkiyttää siten, että perusteettomia hylkäyksiä vältetään.

4. Työttömyysturva, työllisyyden edistäminen ja osittainen työllistyminen (välimietinnön ehdotukset 8 ja 9) 4.1 Komitea ehdottaa, että työmarkkinatuen toimivuutta ja uudistamistarpeita selvitetään tilanteissa, joissa työmarkkinoille pääsy tai niille palaaminen on vaikeutunut. Mitä tilanteita ehdotetun selvityksen tulisi koskea?

Suomessa on yli 50 000 sopimusomaishoitajaa. Heistä noin 20 000 käy omaishoitotyönsä ohella ansiotyössä. Osa kotona olevista omaishoitajista haluaisi palata työelämään tai tehdä osa-aikatyötä. Monilla erityislasten vanhemmilla – useimmiten hän on vammaisen lapsen äiti – olisi halua työllistyä ja pysyä työelämässä. Tämä edellyttäisi työpaikoilla omaishoidon ja ansiontyön mahdollistavia käytäntöjä: muun muassa osa-aikatyömahdollisuutta, liukuvaa työaikaa, etätyömahdollisuutta, joustavia työaikoja ja työvuorojen joustoja.

Sosiaaliturvalainsäädännön yhtenäistämisen yhteydessä tulisi selvittää, miten työelämässä luotaisiin omaishoitajien nykyistä paremmin työllistymistä takaavia omaishoitoystävällisiä käytäntöjä (vrt. perhevapaaudistus) sekä omaishoitajien mahdollisuutta omaishoitosuhteen loputtua päästä työttömyysturvan piiriin (esim. työmarkkinatuella) tai olla omaishoitajana osa-aikaisena työnhakijana ja saada tältä soviteltua työttömyysturvaa.

Työttömyysturva ei tunnista osittaista ja rajallista työkykyä. Kaikilla työttömyysturvalle joutuneilla ihmisillä on joustamaton kokoaikatyön vaatimus, vaikka heidän työ- ja toimintakykynsä ei millään tavalla mahdollistaisi kokoaikatyötä.

Osaa sairauksista ja vammoista ei tunnusteta työkyvyttömyysetuuksissa eikä sairauspäivärahoissa, joten tällaista sairautta sairastavat ihmiset eivät pääse eläkkeelle, mutta ovat tosiasiasa työkyvyttömiä. He joutuvat yleensä työttömyysturvalle, vaikka heillä ei toimintakykynsä puolesta olisi realistisia mahdollisuuksia ansaita elantoaan työllä. Osalla heistä voi silti olla vähäistä tai ajoittaista työkykyä. Vähäisen tai osittaisen työkyvyn hyödyntämisessä on ongelmana työttömyysturvan joustamaton kokoaikatyön vaatimus, joka ei mahdollista työllistymistä osa-aikaisesti. Tällöin pitkäaikaissairaana tai vammaisen henkilön on turvatonta hyödyntää mahdollista vähäistä työkykyään.

Jos henkilö voisi esimerkiksi kuntoutustuella tehdä turvallisesti pieniä määriä töitä, työttömyysturvalla vastaava rajallisen tai vaihtelevan työkyvyn (esim. < 40 %) hyödyntäminen voi johtaa selvityspyyntöihin, työttömyysturvan katkaisuun tai esimerkiksi te-viranomaisen tulkintaan siitä, että vähäinen ansiotulo kertoisi täydestä työkyvystä. Terveystilaan nähden väärä juridinen asema ja kokoaikatyön vaatimukset syrjäyttävät tehokkaasti tosiasiallisesti pääosin työkyvyttömän henkilön, jolla voi olla osittaista työkykyä tai voimakkaasti vaihteleva työkyky. Järjestelmä rakenteellisesti estää osatyökykyisen ihmisten oma-aloitteisuuden ja pyrkimyksen aktiivisuuteen sairauden sallimissa rajoissa.

Ratkaisuehdotus: Annetaan te-viranomaiselle harkintamahdollisuus poistaa työttömältä kokoaikatyön velvoite saatujen toimintakykyä koskevien selvitysten tai muun harkinnan perusteella. Kokoaikatyön vaatimus voitaisiin poistaa määräaikaisesti tai toistaiseksi.

8.2 Mitkä ovat keskeisimmät toimenpiteet, joilla pitkäaikaista toimeentulotuen tarvetta voidaan vähentää?

Pitkäaikaisen ja viimesijaisen toimeentuloturvan varassa elävien ihmisten tilanteissa ja sosiaaliturvan tarpeen taustalla korostuvat usein ihmisten terveysongelmat. Yksi syy pitkäaikaiselle toimeentulotuen tarpeelle on, että tosiasiallisesti työkyvyttömän henkilön sairauspäiväraha, kuntoutustuki tai työkyvyttömyyseläke on hylätty.

Sairauden ja työkyvyttömyyden perusteella myönnettyjen etuuksien ratkaisumenettelyä tulee kehittää siten, että perustoimeentulon tasoa nostetaan ja toimeentulon tukimuotojen väliinpuotoajien joukkoa pyritään pienentämään. Nykijärjestelmässä osa hakijoiden sairauksista ja vammoista sivuutetaan riippumatta niiden toimintakykyä alentavasta vaikeusasteesta ja vaikka työkyvyttömyys olisi toimintakyvyn aleneman huomioiden ilmeinen.

12.1 Komitea esittää syyperusteisten perusturvaetuuksien yhtenäistämistä ja yhdistämistä ansioturva huomioiden alaluvussa 6.1. Tarkoituksena on selkeyttää ja yksinkertaistaa vaiheittain etuusjärjestelmää ja sen toimeenpanoa sekä helpottaa siirtymistä etuudelta toiselle. Mitä hyötyjä ja haasteita perusturvaetuuksien yhtenäistämiseen ja yhdistämiseen voi liittyä?

Haasteena voi olla, että nykyisten, erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten asema heikkenee, jos ihmisten yksilöllisiä tilanteita ei oteta huomioon.

Helsingin vammaisneuvosto

Sirpa Puhakka
puheenjohtaja

Kristiina Karhos
varapuheenjohtaja